

Štampach, Odilo

Kořeny, současnost a výhledy nové religiozity

Religio. 1994, vol. 2, iss. 1, pp. [3]-14

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124658>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kořeny, současnost a výhledy nové religiozity *

Odilo Štampach

Religiozitu není snadné pojmově vymezit a proto je riskantní věcně o ní referovat a dokonce pokoušet se o přínosný výklad faktů. Na metodologické obtíže zřejmě poukáže jiný z referátů. Teprve oba pohledy společně dají naději na budoucí kvalitnější vystižení celého fenoménu. Náboženskosť lidí je dostupná prostřednictvím jejich vnějších projevů. Chybí však standardní, obecně přijímané, spolehlivé a přiměřené metody jejího registrování, nemluvě už o interpretačních modelech. Přesto můžeme, alespoň podle běžného pozorování, konstatovat, že ve vztahu k náboženství dochází v současné době ke změně, jež má zčásti generační ráz. Některé trendy, jak se zdá, obracejí svůj směr. Co tomuto novému vývoji předcházelo?

V některých regionech a v některých sociálních vrstvách už od počátků industriální společnosti, masově pak v padesátých a šedesátých letech našeho století, formovaly předchozí generace a pak část dnešní populace středního a staršího věku nenáboženské vlivy, a často také explicitní kritika náboženství. Byl by omyl připisovat fatální úpadek religiozity kolem poloviny našeho století pouze cíleným ateizačním akcím. Zdá se, že hloupé přesvědčovací kampaně a mocenské zásahy náboženství spíše pomáhaly. Příčina poklesu religiozity byla komplexnější. V té době totiž vrcholil způsob smýšlení a jednání, jež se datuje zhruba od dob evropského osvícenství a jež jsme si zvykli dnes označovat jako *moderní věk*. Moderní kultura, ať ve verzích autoritářsky socialistických nebo liberálních až libertariánských, bylo inherentní nejprve polemické vyhocení vůči náboženství, alespoň v jeho tradičních podobách, a později lhostejnost.

V současné době se mnoho jistot moderní civilizace hroutí, svět se ocitl v krizích, ze kterých se těžko dostává pomocí zděděných prostředků. Všude se volá po alternativních řešeních: alternativní pedagogika, medicína, politika atd. K postmodernímu kulturnímu pohybu patří také nová otevřenost vůči náboženským a duchovním zájmům. Část mladší generace, podle některých šetření zejména středoškoláků, více v kulturních centrech, méně na venkově, se pídí po podnětech z oblasti náboženství a podobných duchovních směrů.

* Studie byla přednesena jako referát na konferenci *Nová religiozita jako religionistický problém* pořádané Českou společností pro studium náboženství a Ústavem religionistiky FF MU v Brně dne 8. října 1993.

Jednou z podob náboženské obnovy, k níž dochází převážně v dnešní mladé generaci, zejména v její vzdělanější části, je jistá forma návratu k praktikování tradičních náboženských směrů. V českých podmínkách jde tedy o obnovu vitality katolické církve, k níž se hlásí kolem čtyřiceti procent obyvatelstva, a o oživení ostatních křesťanských církví. Též v židovském náboženském společenství dochází k hnutí, které se označuje jako *renesance*. Mezi mladými se objevuje nový příklon k víře, k modlitbě, misijní nadšení a někdy i nasazení v neformální charitativní službě. Tato duchovní obnova bývá provázena silným citovým prožitkem.

K obnovným proudům v katolické církvi můžeme počítat hnutí *Opus Mariae* (*Dillo Mariino*) známější jako jako *fokoláre*. *Fokolariáni*, jak si účastníci tohoto hnutí říkají, připisují velkou váhu malým neformálním společenstvím, ve kterých si sdělují své náboženské zkušenosti, společně oslavují Boha rytmičnými písněmi za doprovodu kytary, někdy také pečují o bližní (např. těžce nemocné, staré a opuštěné lidi ve svém okolí). Z Polska se k nám dostalo hnutí *Světlo – Život*. V letních měsících pořádají dvoutýdenní setkání v přírodě s duchovním programem. Tato setkání se označují jako *oázy nového života*. Mimo prázdnin se angažují ve svých farnostech a scházejí se ke společnému programu. *Neokatechumenát* je hnutí, které vychází z poznatku, že v raných křesťanských dobách se lidé na křest důkladně připravovali, kdežto později, kdy bylo běžné křtít malé děti po narození, tato průprava chybí. Neokatechumenát chce pomáhat křesťanům, aby svou víru prožívali plněji. Dobře viditelné a slyšitelné je *hnutí charismatické obnovy*, plné pro vnějšího pozorovatele především zvláštních projevů, které zintenzivňují co do prožitku a možná i co do nasazení v životních situacích život ve víře. Některá hnutí se orientují na události, pokládané za *maríánská zjevení* (např. v Medžugorje, na Turzovce, poselství donu Gobimu). Nutno zmínit také skupiny mladých lidí kolem některých řeholních společností, především kolem salesiánů, františkánů, premonstrátů a dominikánů.

V protestantských církvích představuje nové, zesílené prožívání víry *pietismus*, hnutí zakládající na osobní zbožnosti, které vzniklo již v 17. století, ale stává se aktuálním i pro současného člověka. Podobné směry se označují jako *probuzenecké* a *evangelikální*. Zdůrazňují osobní obrácení a veřejné vyznávání víry. To, čemu se u katolíků říká hnutí charismatické obnovy, se v protestantských církvích obvykle označuje jako *letniční hnutí*. Jsou letniční skupiny v jednotlivých protestantských církvích, ale vznikly také samostatné letniční církve. O nich bude řeč samostatně. U protestantů ožil ve druhé polovině našeho století smysl pro to, co mají katolíci a pravoslavní jako řeholní život. Kolem původně protestantské a později smíšené mnišské komunity ve francouzské vesnici Taizé je mezi protestanty a katolíky rozsáhlé hnutí, jehož cílem je především sjednocení rozdělených křesťanů.

Hnutí v křesťanských církvích nesmíme zaměňovat se sektami. Lze je pokládat (podle různých hledisek) za jev pozitivní nebo aspoň přijatelný.

Jisté nebezpečí vyvstává, když některé z hnutí prožívá mladý člověk *na způsob sekty*. V některých hnutích se totiž objevuje fundamentalismus, který dále objasníme, uzavřenost, autoritářské manýry často samozvaného vedení, elitářství a tajnůstkářství. Díky spojení takového obnovného hnutí s církví se nemohou sektářské tendence projevit naplno. Často se dostaví zklidnění a tolerantnější přístup k okolí s věkem.

I když počet lidí, kteří se hlásí k nějaké náboženské příslušnosti a věří nebo aspoň připouštějí Boží existenci, v oblasti západní kultury celkově roste, nemají tradiční křesťanské církve důvod k předčasné radosti. Když se zkoumají postoje původních i nových členů církví, zjišťuje se, že jejich značná část nezná nebo nepřijímá nejzákladnější věroučné články. Souhlas s křesťanskou mravní naukou závisí více na osobních preferencích než na hlubším poznání mravní problematiky či na vlivu církevní autority. Nová religiozita totiž není prostým návratem k religiozitě opuštěné rodiči či prarodiči. Nejde o restauraci dřívějších poměrů, i když se o to některé konzervativní kruhy pokoušejí. Už zbožnost v obnovných hnutích má jinak rozložené důrazy, než zbožnost tradiční. Nová religiozita ve svých méně tradičních verzích je ještě více odlišná od tradičního křesťanství či judaismu. A zdá se, že právě tato zcela nová religiozita daleko více přitahuje hledající mladé lidi, než nabídka katolické církve a církví pravoslavných a protestantských. Možná, že je to tím, že tato nová religiozita je výrazem již zmíněného celkového kulturního posunu.

Spolu s novou religiozitou se přibližně v téže době objevují na obzoru evroamerické části lidstva další iniciativy, které naznačují hlubokou změnu, již prochází lidstvo po zhroucení moderní civilizace. Na bezohlednost moderního člověka vůči živému i neživému přírodnímu prostředí odpovídá postmoderní člověk vášnivým zaujetím pro *ochranu života* jako celku. Nechce pouze záplatovat díry, ale očekává a připravuje hlubokou přeměnu lidského soužití s přírodou. Vynořilo se i cosi jako ekologie lidského nitra. Lidská psychika v pojetí nových směrů již není mechanismus podnětů a reakcí, vedle biologických instinktů jsou v duši hlubinné vrstvy, ve kterých se zrcadlí nevysovitelné tajemství vesmíru. Člověk postmoderního věku se snaží zužitkovat esoterismus a mystiku. Snaží se meditovat, žít zdravě a harmonicky, prožívat jednotu těla a duše. Mění se dokonce i obraz vědy, která byla donedávna symbolem modernosti a pokroku. Nejpokročilejší vědní obory prodělávají změnu, které se dostalo názvu *posun paradigmatu*. Někteří teoretičtí fyzici se domnívají, že se ocitli na prahu nějakého neosobního Absolutna které proniká světem. Biologové jsou na prahu objevení psychické potence vynořující se ve vývoji přírody z hmoty. Dochází k překvapivým spojmům mezi vědními obory a také mezi vědou a filosofií. Celé toto zázemí nové religiozity dostává svérázné názvy: *spirituální revoluce, věk Vodnáře, integrální vědomí, dokonce i nový středověk*.

Je-li náboženství ve své podstatě osobním a sociálně zakotveným vztahem člověka ke skutečnosti, která ho přesahuje, můžeme i u nového hledání mluvit o *náboženskosti* neboli *religiozitě*. Musíme ale konstatovat, že v typických nových náboženských hnutích nemá někdy ona přesahná skutečnost podobu osobního Boha, kterou známe z křesťanství. Inspirací pro tyto proudy *nového věku* je buddhismus a taoismus, které jsou sice náboženstvími, ale pomýšlejí spíše na neosobní Absolutno (Tao, buddhovská přirozenost ap.) U nových proudů se někdy mluví o *náboženství bez Boha*, což ale znamená, že už nejde o nové náboženství, nýbrž spíše o novou *alternativu náboženství*. I kritici náboženství se totiž poučili. Dnes už vidí v náboženství mnoho kladného, chtějí toho však dosahovat na čistě světském základě. Hranice mezi klasickým náboženstvím, neosobně pojatou religiozitou a novou náhražkou náboženství se poněkud rozmlžila. Proto se někdy místo o nové religiozitě mluví obecněji o *nové spiritualitě*, tedy o nové duchovnosti, jež může být náboženská ale i nenáboženská.

Vedle mlhavých spiritualit patří k nové religiozitě i tak razantní náboženské projevy, jakými jsou sekty. Srovnávací religionistika musí konstatovat, že diferenciacie je znakem všech rozvinutých náboženství. Sekty jakožto samostatná náboženská společenství vyvstala z většího celku, jsou v čínském národním náboženství, v hinduismu, buddhismu, judaismu i islámu, stejně tak jako v křesťanství a v jeho okrajových atypických projevech.

Sektou v dnešním religionistickém a sociologickém smyslu je určitý typ náboženské nebo pseudonáboženské společnosti, bez ohledu na její původní vazby a na současnou velikost. Aby bylo tohoto označení oprávněně užito, musí taková společnost vykazovat určité znaky. Charakteristickým znakem sekty je *uzavřenost*. Sekta je vylučná, je jediným držitelem pravdy, svět kolem a jeho myšlenky jsou nebezpečné. Není vhodné se s ním stýkat nad rámec nejnnutnějších praktických potřeb. Jedinou formou doteku sekty a okolního světa je misie. V mnoha sektách vidíme *fundamentalismus*, tedy jednoduchý, přímočarý přístup k pramenům, k posvátným spisům (bibli, koránu, védám) nebo k věrouce. Věřoučné prameny se čtou nekriticky, nepřihlíží se ke stylu řeči a dobovému určení. Sektám je vlastní také *autoritářský*, někdy až *totalitní* způsob řízení. Např. veškerá publikační aktivita je centrálně řízena, jakýkoli náznak opozice se stíhá vyloučením a někdy mají vyobcovaní praktické potíže. K typickým sektářským projevům patří *utajování* organizační struktury a utajování nauky a praxe při misijním působení.

Nelze říci, že by všechny znaky byly přítomny u všech společností, které jsou jako sekty obvykle označovány. Rozhodně není *sekta* exaktním pojmem. Jeho vymezení není tak přesné, aby se dalo v každém jednotlivém případě jednoznačně rozhodnout, zda ta která společnost je či není sektou. Je také zřejmé, že některé sektářské tendence se mohou projevovat i v tradičních náboženských společnostech. Autoritativní vedení je např. vlastní katolické církvi, zejména v některých jejích řeholních řádech, ale při konkrétním

srovnání se ukáže hluboký rozdíl. Fundamentalistické tendence v některých protestantských církvích také samy o sobě nestačí na to, aby mohly být označeny za sekty.

Výraznou vitalitu v posledních desetiletích vykazují *letniční* církve a hnutí. Současná letniční vlna se vzdula na samém začátku našeho století. Původně nepatrná skupinka členů různých protestantských církví se rozrostla snad více než kterékoli jiné duchovní hnutí za tak relativně krátkou dobu. Uvádí se různá čísla, až do tří set milionů stoupenců na celém světě. Jistá mravní a psychologická rizika je třeba vidět v jejich elitářském pojetí křesťanství: kdo „nepřijal Ducha svatého“ není křesťanem v plném smyslu. Velmi častým neduhem letničnických je biblický fundamentalismus. V mnoha sborech a kroužcích vyvstávají samozvaní vůdčové přesvědčení o tom, že je autoritou vybavil Duch svatý. Nejsou nikým voleni a nikomu odpovědní a někdy vládnou nanejvyšší autoritářsky.

Některá atypická společenství vzniklá v minulém a našem století přijímají některé prvky tradičního křesťanství a rozvíjejí je směrem k výraznému fundamentalismu, uzavřenosti a autoritářství. *Mormoni* přitahují zájemce svým přímočarým, nekomplikovaným pojetím. Zájemcům nabízejí nejdříve cosi, co se slovně velmi podobá křesťanství v jeho americké protestantské podobě, ale postupně obeznámí připravené adepty se zajímavou naukou, v níž hraje roli obrovské množství bohů a jejich božských manželek, kde najdeme prvky esoterní (chrámové zasvěcovací obřady), rasismus (lidé s tmavou pletí se v dávné minulosti provinili neutralitou v boji dobra ze zlem), přísně centralizovaný hierarchický systém, v němž prezident církve je živým Prorokem a jeho texty jsou rovny Bibli a knize *Mormon*. Člen této sekty je podřízen svému vedení i v osobním životě (musí např. svým náboženským představeným vykazovat své příjmy a výdaje). Tato sekta vykazuje ve státě Utah v USA svéráznou neoficiální formu spojení „trůnu a oltáře“. V České republice působí jako registrovaná náboženská společnost od roku 1989.

Svědkové Jehovovi jsou ze společností stojících na pomezí křesťanství s jinými duchovními směry sektou nejvíce zastoupenou. Při sčítání lidu v roce 1991 se k nim hlásilo téměř patnáct tisíc obyvatel České republiky. Přestože část jejich nauky je v rozporu s našimi státními zákony, podařilo se jim v roce 1993 získat oficiální registraci. Pro tuto společnost je charakteristické přísně centralizované autoritativní řízení. Např. celá ediční činnost je slovo od slova jednotně určována z mezinárodního centra v USA.

Sdružení Ducha svatého pro sjednocení světového křesťanstva, stručněji zvané *Církev sjednocení*, založil v r. 1954 Korejec Sun Myung Moon. Stoupencům se podle zakladatele říká *moonovci*. Překvapuje, že se moonovci pokládají za křesťany, když Mesiášem není Ježíš, nýbrž pan Moon. Plození nového lidstva řídí tento údajný nový Mesiáš tak, že z členů sekty sestavuje manželské páry.

Společnost, která si dnes dává název *Rodina*, prodělala sice již několik hlubokých organizačních změn a změn názvu (též *Boží děti* a *Rodina lásky*). Spojujícím článkem však zůstává postava zakladatele, vůdce a autora textů, které se staví na úroveň Bible, David Berg, zvaný v sektě *otec David*. Věrouka, bohoslužby a uspořádání této společnosti se neliší od křesťanství tak nápadně, jako u společností uvedených výše. Nápadnější je rozdíl organizační. Sekta působí spíše dojmem neformálního hnutí, avšak její struktura je přísně konspirativní. Nestojí o státní registraci, neuvádějí své sídlo a také žádné konkrétní údaje. Nápadným rozdílem vůči všem formám tradičního křesťanství je radikálně odlišné chápání sexuální morálky. Společnost *Rodina* rozhořčeně odmítá nařčení ze sexuálního zneužívání dětí, jež se jí vyčítá. V souvislosti s tímto obviněním došlo v některých zemích k policejním zásahům proti centrům *Rodiny* ve soudní dohrou.

K proudům nových spiritualit patří také esoterici čerpající skutečně nebo domněle esoterní prvky z křesťanství (na kterém je zajímá nejvíce mystika a legendy o grálu), judaismu (na kterém cení především kabalou a případně také chasidské hnutí), z muslimské mystiky (*tasuvuf*), ale také z antických náboženství Egypta, Řecka, Malé Asie a Říma. S odkazem na egyptského boha Thovta, který dostal řecké jméno Hermes, se významný proud západního esoterismu označuje též jako *hermetismus*. Kolem přetrvávajícího náboženského obsahu raného hermetismu se v novověku shromáždily některé typické hermetické obory, které se za staletí novověku rozvinuly do bohatství různých škol. Jsou to *astrologie*, *kabala*, *alchymie* a *magie*. Pokleslou verzi těchto oborů zbařenou už jakéhokoli duchovního základu je novověký *okultismus*.

K dějinným podobám západního esoterismu patří *rosikrucianství* 16. a 17. století. Zdá se, že z bratrstva kříže s růžemi, pokud ostatně nebylo ve své době jen literární fikcí, nic historicky zachytitelného nezbylo. Novověké rosikrucianství patrně navazuje na podněty starších rosikrucianických spisů jen velmi volně. Představuje se jako náročný systém práce na sobě a proto je nelze pokládat za populární nebo dokonce masové hnutí. Podobné kořeny se připisují i *svobodnému zednářství*, které neodmítá konkrétní náboženské směry svých členů, ale samo se nepokládá za náboženské hnutí. Kritici vyčítají rosikrucianům a zednářům utajování a elitářství. Obnovuje-li se vitalita i těchto společenství, je těžko posoudit, je však o nich více slyšet.

V souvislosti s obnovenými kulturními zájmy lidí se musíme zmínit také o *spiritismu*. Praktika vyvolávání duchů zemřelých lidí se v novověké Americe a Evropě několikrát vynořila s překvapivou silou. Pro současnou Latinskou Ameriku se odhaduje, že v některých zemích (např. Brazílie) až kolem třetiny obyvatel je spjato se spiritistickými praktikami. Ať už diskuse o podstatě spiritistických fenoménů dojde k čemukoli, je zřejmé, že takové projevy odvádějí stoupence od praktických zájmů. Spiritistické a některé jiné podobné jakoby esoterní praktiky jsou naproti tomu, zejména po masovém

rozšíření, sociologickým a sociálně etickým problémem. V českém prostředí zatím výrazný růst zájmu o spiritismus nepozorujeme, ale při současné intenzivní kulturní výměně musíme i s tímto vlivem počítat.

Na rozmezí západního mimokřesťanského esoterismu a nekonvenčně pojatého, necírkevního křesťanství je významné *antroposofické hnutí*, s aplikacemi ve školství (*waldorfské školy*), medicíně (*weleda*) a jiných oborech. Sem snad také můžeme přiřadit *Společenství grálu*, které se opírá o hojně rozšířené knihy a brožury rakouského autora pišícího pod pseudonymem Abd-ru-shin a jeho žáků. Překvapivě se obnovilo také volné společenství stoupců velké esoterní autority dvacátých a třicátých let, Karla Weinfurtra, které se samo označuje jako *Česká křesťanská mystická škola*.

Tragickým plodem hermetických zájmů je směr, který koketuje s všeteckými praktikami a snaží se pomocí psychotronických metod ovládat kupř. jiné lidi. Nejradikálnější linii představuje společnost s některými sektářskými rysy, jež se sama označuje za *řád Zlatého úsvitu (Golden Dawn)*. Za významné autority se tam pokládají Eliphas Lévy a Aleister Crowley. Zdá se, že od těchto inspirací vede už přímá cesta k *satanismu*, jež je popularizovanou podobou těchto zájmů. Téměř úplné utajení organizačních struktur této společnosti vzbuzuje mezi odborníky vždy znovu diskuse není-li snad organizovaný satanismus fikcí. Poznatky psychologů, sociologů i kriminalistů naznačují, že jde bohužel o víc než jen psychologicky a sociologicky vysvětlitelnou vzpouru některých spíše mladších lidí proti konvencím „slušné společnosti“. Ne každé užití satanistických symbolů (číslo 666, obrácené kříže, „portréty Satana“, symboly smrti) ukazuje k satanistickému kultu a k případně sektě tohoto druhu. Nicméně stopy satanistických rituálů a některé závažné kriminální delikty ukazují, že za těmito symboly může stát promyšlená doktrína (m.j. obsažená v *Satanistické bibli* od Szandora LeVey) a organizace. Vyzývání Satana, užívání symbolů a magické rituály provázejí činnost některých hard rockových a heavy metalových hudebních skupin. Je však třeba zdůraznit, že to nesmí vést k paušálnímu odsuzování celých hudebních stylů a žánrů. Jejich zařazení do kulturního kontextu a jejich estetické posouzení patří také hudební kritice a teorii umění.

Moderní člověk velmi zdůrazňoval evropské intelektuální, sociální a duchovní tradice. Chtěl pěstovat humanistické, osvícené, racionální, demokratické evropanství. Pohled na dějiny Evropy nám ale ukazuje, že síla její kultury je mimo jiné v tom, že je otevřena vlivům a dovede je zapracovat do bohatší syntézy. Na spoluutváření duchovní atmosféry Evropy se podílelo dědictví Egypta, maloasijských řeckých obcí a pozdějšího helénismu, perské vlivy a především křesťanství, jež má kořeny v Palestině. Kulturní izolace Evropy, případně nešetná kulturní expanze, se v poslední době kritizují. I významní kulturní činitelé (spisovatelé, filozofové, teologové, psychologové) požadují návrat k otevřenosti a integrující roli Evropy. Na hodnoty odjinud, jimiž se můžeme poučit a inspirovat, poukazovali v našem století v evro-

americkém kontextu např. Henri Bergson, Jacques Maritain, Martin Heidegger, Pierre Teilhard de Chardin, Thomas Merton, Hugo M. Enomyia-Lassalle, Romain Rolland, Carl Gustav Jung, Erich Fromm, Jack Kerouac, humanističtí a transpersonální psychologové.

Hinduismus, buddhismus a taoismus nemívají tendenci vytvářet v Evropě organizované náboženské společnosti. Častou podobou jsou studijní, diskusní a meditační kroužky. Zcela volný, i když dobře viditelný a slyšitelný, je okruh žáků a přátel manželů Míly a Eduarda Tomášových, kteří ve tvořivě upravené podobě podávají jako soukromí duchovní rádcové, ale i v knihách, veřejných přednáškách, besedách, a také prostřednictvím televize, alternativní cesty jógy (integrální jóga, jóga pozornosti, jóga Velkého symbolu). Nejsou jim vzdálené ani intuice buddhismu a snaží se podle vlastního pojetí o zprostředkování mezi vlastními zkušenostmi a křesťanstvím.

Dvě společnosti navazující na orientální inspirace musíme zmínit podrobněji. První z nich je *Mezinárodní společnost pro vědomí Kršny*, známější také jako hnutí *Hare Krišna*. Tuto společnost založil v šedesátých letech v USA Bhaktivédanta svámí Prabhupáda, titulovaný stoupenci jako Jeho božská Milost. U této společnosti můžeme právem mluvit o hinduistickém fundamentalismu. Životní styl *Krišnových oddaných* se zcela přizpůsobuje indickým zvykům (jídlo, odívání, jména, bydlení, hudba atd.). Prabhupáda bohužel také obhájí kastovní systém, jež osvícení hinduisté našeho století zavrhl. Nejužší okruh krišnovců žije obdivuhodně přísným asketickým životem. Dělí svůj čas mezi noční bdění, službu v Krišnově svatyni, práci na farmě a spolupráci na šíření krišnovských knih a časopisů. Často se ale bohužel objevuje podezření, že styl vedení této společnosti je více méně totalitní. Smutné je také to, že integrace do této náboženské společnosti může znamenat vytržení člověka z občanských a profesionálních struktur. Radikální přijetí indického kulturního kontextu v evropských poměrech znesnadňuje dialog Evropy a Indie, ke kterému by snad jinak mohla právě taková společnost přispět.

Výrazem *transcendentální meditace* se někdy míní obecně metoda meditace navazující na tradici jógy. Zde máme na mysli konkrétní společnost, jejíž struktury se nesnadno zjišťují, neboť důsledně tají svou organizaci. Meditace zde nemá deklarovaný náboženský cíl. Přesněji řečeno, adeptům se říká, že smyslem praktik je rozšíření vědomí, rozvoj tvůrčích schopností, zlepšení zdraví, větší výkonnost a podobně. Každý si přitom prý může vyznávat své náboženství nebo nemít žádné. Ve skutečnosti ale vstupní obřad této sekty bez vysvětlení zasvěcuje adepta božskému guruovi a pokračovatelům jeho linie. Jménem uchazeče se těmto bytostem přináší oběť. Tento krajně neseřízný přístup omezuje možnosti dialogu s touto společností. Kromě soukromých cílů meditační praxe vyhledává společnost ve svých reklamních a informačních textech nepokryté také cíl ovládnutí světa pomocí psychických sil. Praxe, označovaná jako *unitární pole*, vede k závislosti meditujícího na

vůdcích společnosti. Po smrti zakladatele Maharišiho Maheše Yogiho vede společnost sto sedm *světových ministrů*. Hinduistické autority podle dostupných informací pokládají recitování manter (slova či slabiky užívané jako pomůcka meditace), jež představitelé společnosti ukládají zájemcům, za psychicky nebezpečné. Sekta měla velký zájem o působení v našem prostředí na začátku devadesátých let, ale později vyklidila pole. Nelze však vyloučit její vliv na mladé zájemce v menším, lokálním měřítku.

Náboženská rétorika se zcela vypouští v profesionálních nebo diletantských psychoterapeutických metodách, jež napodobují meditace a obřady orientálních náboženství nebo západní esoteriky. Zástupcem tohoto pojetí pro nás mohou být *dianetická centra*, jež v některých zemích, kde je to pro ně z daňových a podobných důvodů výhodnější, působí pod názvem *scientologická církev*. V našem prostředí budí tato společnost dojem firmy, která ve svých poradnách poskytuje psychodiagnostické a psychoterapeutické služby a poskytuje v placených kursech vzdělání až po stupeň, který umožňuje tyto služby (tzv. *auditování*) jiným poskytovat. Bůh se v této nauce nevyskytuje, pokud snad nemá jeho roli plnit vládce naší galaxie Keru, který poslal *thetany* do výchovného vyhnanství na naší zemi.

Nejvýraznějším představitelem nových, většinou nenáboženských, i když obvykle ne protináboženských, alternativních spiritualit, je dnes po celé oblasti západní civilizace rozšířené hnutí *New Age*. V polemickém vyhocení bývá toto hnutí někdy označováno za sektu. Nutno konstatovat, že znaky sekty v tom smyslu slova, jak jsme o tom výše mluvili, nevykazuje. Snad nemá utajené struktury. Nejde o centralizovanou, autoritativně vedenou organizaci. Samo hnutí se charakterizuje jako *síť*. Jsou to tedy rovnocenná vzájemně spolupracující střediska edičních aktivit, meditace, léčení, péče o prostředí, psychoterapie a spousta dalších aktivit, z nichž o některých již byla zde řeč.

Inspiračními zdroji hnutí *New Age* je západní esoterismus a orientální nauky. Samo pojetí *nového věku* navazuje na astrologii, podle které nastává nová dlouhá éra, ve které bude vládnout znamení Vodnáře. Popisy věku Vodnáře vyznívají až idylicky a proto v sobě mohou nést nebezpečí vlastní všem utopiím. Má být dosaženo jednoty rozumu a intuice, věda má být prohloubena, náboženství by se měla ponořit do svých mystických a esoterických rovin a takto se přátelsky setkat, případně i sjednotit. Má se obnovit harmonie mezi člověkem a jeho okolím. Hnutí pochopitelně nemá žádnou oficiální závaznou doktrínu, ale určité přístupy v něm platí za samozřejmost. Je to nauka o převtělování, panteismus, přesvědčení o vývoji vesmíru k dokonalosti a o síle představ či myšlenek měnit svět.

Hnutí *New Age* v našem prostředí reprezentují publicisté a hudebníci Vlastimil Marek a Jiří Mazánek, svými besedami a rozhlasovými pořady transpersonální psycholožka Patricie Tervinová a filozofující ekolog Boris Merhaut. Nové vědecké paradigma ve volné návaznosti na toto hnutí formu-

luje pro biologii Zdeněk Neubauer, o zprostředkování mezi náboženskými a nenáboženskými postoji na pozadí antických a helénistických inspirací pojednává Zdeněk Kratochvíl. K tvůrcům hnutí patří americký psychiatr českého původu Stanislav Grof, který občas přijíždí a přednáší. Vyšly jeho knihy *Dobrodružství sebeobjevování* a *Za hranice mozku*.

Toho, komu se podaří udržet ve svém nitru při životě stále hodnoty evropské kultury, mohou hlubinně psychologické, transpersonální, meditační, ekologické a mystické podněty nového věku obohatit. Mladým lidem; které *New Age* okouzluje, chybí někdy zdravá kritičnost, odstup a kontinuita duchovní tradice. Snadno se stanou obětmi šarlatánů, kteří dobromyslně hazardují s jejich duší a s jejich zdravím. Někdy je takový člověk bezbranný proti zlu maskovanému úsměvu a ušlechtilým mluvením. Nekritičtí a naivní stoupenci neumí postřehnout to, že i *nový věk*, který chtěl být alternativou vůči odpornému křesťanskému světu kolem, se pozvolna a nenápadně stal obchodním artiklem.

Sektářské tendence škodí jednotlivcům mimo jiné tím, že zužují vědomí, omezují vzdělání, vytrhují z kulturní tradice, činí člověka závislým na samozvaných autoritách, pěstují v duši strach. Jsou nebezpečné i sociálně, protože třífí společnost do uzavřených celků, které nejsou schopny vzájemně spolupracovat, oslabují rodinné a přátelské svazky, odvádějí celé skupiny od spoluodpovědnosti za veřejné věci. Společnost se vůči sektám brání. Tento zápas není bezprostředně zápasem proti lidem a jejich seskupením. Toho si je vědom demokratický stát, a proto jeho instituce budou muset vždy pečlivě odlišovat oprávněnou ostražitost vůči sektám a nezadatelné právo každého občana věřit podle svobodného svědomí a praktikovat sám nebo s jinými libovolné náboženství. První úkol každého náboženského společenství, které by chtělo mít podíl na potírání sektářství, je podívat se na nebezpečí těchto sklonů u sebe. Sektářské prvky se totiž bohužel nevyhýbají ani velkým, tradičním církvím. Jen ten, kdo má v tomto smyslu zameteno před vlastním prahem, může věrohodně třímat prapor morálního a duchovního boje.

Nejsilnější zbrání vůči nebezpečným sektám je *pravda*. Je třeba pečlivě prověřovat informace a bez váhání je dávat k dispozici veřejnosti. Člověku, který je oklamán sektou, ale prozatím váhá, může přesvědčivá a spolehlivá informace pomoci rozhodujícím způsobem. Pokud je někdo pozván na bezplatný kurs americké angličtiny a je včas poučen, že jde s největší pravděpodobností o mormonskou misi, bude dobře vyzbrojen vůči možnému nadbíhání. Kdo je okouzlen širokým křesťanským ekumenismem anonymních organizátorů zajímavých přednášek, bude lépe připraven na to, že mu časem tito milí a sympatičtí lidé nabídnou jako Mesiáše korejského miliardáře a jako cestu ke spáse práci v jeho zbrojovkách a návdavkem více méně nadiktované manželství.

Je třeba si uvědomit, že nejagilnějšími bojovníky proti sektám jsou ... sektáři. Samozřejmě, že vždy sektáři opačného nebo konkurenčního zamě-

ření. Sektářský boj proti sektám má své charakteristické rysy. Typickou metodou je nactiutrhání, tedy šíření pravdivých nebo polopravdivých nepříznivých zpráv, které nemají co dělat s podstatou věci, nebo dokonce používání neověřených a vědomě zkreslených sdělení. Je pozoruhodné, že podobný scénář užívají sekty vůči sobě navzájem. Vždy jedna o druhé ví, že praktikování jejích nauk dovádí lidi do psychiatrických léčeben, že zakladatelé nebo vůdcové díky svým sektám neuvěřitelně zbohatli. Do arzenálu patří také nemravnosti vedení. K těmto postupům bychom se neměli v seriózní polemice vůči sektám uchýlovat.

Novou religiozitou, novými spiritualitami se vedle brněnského Ústavu religionistiky při Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a České společnosti pro studium náboženství zabývá též vědecko-pedagogický tým interdisciplinárního studia religionistiky na Institutu základů vzdělanosti Univerzity Karlovy v Praze. Objektivní studium této problematiky si jako svůj cíl vytkla skupina teologů, psychologů, lékařů, sociologů, právníků, kriminalistů a dalších odborníků známá jako Společnost pro studium sekt a nových náboženských hnutí v Praze. Dvakrát ročně pořádá tato společnost konference o sektách a nových hnutích. Problematice náboženskosti v moderním, ale i v postmoderním věku, včetně fenoménu sektářství, se nevyhýbají ani religionistická pracoviště českých teologických fakult. Religionistika nezávislá na teologii je samostatným studijním oborem na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Na Evangelické teologické fakultě dal religionistice novou podobu Josef Heller, spoluautor současné standardní učebnice religionistiky. Religionistika se přednáší také na všech třech českých katolických teologických fakultách.

Nová hnutí, zvláště s přihlédnutím k jejich psychopatologickým a sociopatologickým souvislostem, o nichž je na této konferenci také řeč, neprovokují okolí jen k nezaujatému studiu a k polemice. Jsou také výzvou. Když mladý člověk opustí náboženské společenství, ke kterému dosud nějak patřil, a stane se stoupencem některého z nových hnutí, mělo by se jeho původní společenství zamyslet nad svými vlastními deficity. Přesvědčení o vlastní pravdivosti a úplnosti, nebo dokonce výlučnosti, je málo platné. Křesťané by se měli pokusit, a lze říci, že aspoň někteří se opravdu pokoušejí, o sebe-reflexi. Měli by usilovat o novou formulaci starých pravd, a o to, aby slova byla kryta životem. Někteří křesťanští autoři to vidí tak, že v krizi moderní doby se rozkládá jedna z podob církve a na ruinách vyrůstá cosi nového.

Sekty a nová spirituální hnutí jsou ale výzvou i pro sekulární společnost. Lidé někdy hledají únik do duchovních hodnot, protože jsou zklamáni. Když vidí bezostyšnou vládu peněz, neúctu k lidské důstojnosti a k životu a aroganci mocných, ztrácejí přesvědčení, že by mohli jako občané ovlivnit běh veřejných věcí k dobrému. Zdá se jim, jakoby svět neskýtal možnost prosazení dobrých a krásných věcí. Pokládají za pohádku přesvědčení, že dobro vítězí. Sekty jsou proto pro nás výzvou naplnit demokratické formy demokra-

tickým obsahem. Lidé budou unikat do fantazií a kuriózních nauk a praktik, dokud jim neukážeme, že ve svobodném, právním státě lze prosadit v politice skutečně duchovní a mravní hodnoty.

LITERATURA

- Francis Arinze, „Mezinárodní dialog. Problémy, vyhlídky a možnosti“, *Studie* 1988, 116-177.
Eileen Barker, *New Religious Movements*, Londýn 1991
Massimo Introvigne, *Le nuove religioni*, Milano 1989
„Praktyki religijne v procentach“, *KAI Biuletyn* 29. 11. 1993
Jolana Poláková, „Dva ustavující pohyby postmoderní doby“, *Teologické texty* 4, 1993, č. 1, s. 5-6.
Vladimír Šiler, „Otázka po Bohu na konci novověku“, *Gemma* 1994, č. 1, s. 4-6.
Odilo Štampach, „Postmoderna?“, *Souvislosti* 3, 1992, č. 2, s. 7-16.
Odilo Štampach, *Sekty a nová náboženská hnutí. Naděje a rizika*, Praha 1993
Odilo Štampach, *Život, Duch a všechno. Duchovní směry nového věku*, Tišnov 1993

SUMMARY

Roots, Contemporary State and Perspectives of the New Religiosity

In the study the author deals with problems of religious views and practices of the Czech population. He discusses roots of the recent growth of its identification with religion with regard to the European context. He finds these roots in the crisis of the modern world that is accompanied with the increasing ignorance of spiritual values and with the seeking after something new. The phenomenon of the new religiosity does not mean only a revival of traditional religions. In Czech Republic, as well as in the whole Europe, we can see the rising new religions and various spiritual movements. It is difficult to say what kind of category we meet in those cases: nonteistic religion or some pseudoreligious entity (e.g. Human Potentiality Movements, political cults). Some of the new religious movements are characterized by a dangerous narrow-minded, sectarian self-identification with a concrete religion or its substitution. In the end the author lists institutions and research groups dealing with the spirituality of the post-modern era, new religious movements and sects.

Dominikánský konvent
Husova 8
110 00 Praha 1

ODILO ŠTAMPACH